

ANTYSEMITYZM W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM – PRZEJAWY, REAKCJE, KONSEKWENCJE

Autorki: **Dorota Siarkowska, Małgorzata Waszczuk**

Etap edukacyjny: **szkoła ponadpodstawowa**

Czas trwania: **20 min.**

Cele w języku ucznia/uczennicy:

1. Poznasz różne przejawy antysemityzmu z okresu dwudziestolecia międzywojennego.
2. Poznasz przykłady reagowania na dyskryminację.
3. Będziesz mieć okazję pracować z różnymi źródłami historycznymi – dokumentami oraz fragmentami relacji świadków wydarzeń.

Przebieg ćwiczenia i wskazówki dla nauczycielki/nauczyciela:

1. Podziel klasę na 6 grup. Każda z grup otrzyma fragment relacji oraz materiał wizualny odnoszący się do wybranego przejawu antysemityzmu (Materiał do zajęć). Na podstawie przedstawionych źródeł – relacji świadków oraz materiału wizualnego – uczniowie i uczennice mają określić, z jakimi przejawami dyskryminacji spotykali się Żydzi w dwudziestoleciu międzywojennym. Grupy na kartach pracy otrzymują informacje o następujących przejawach antysemityzmu: getto ławkowe, *numerus clausus*, *numerus nullus* (grupa 1 i 2), bojkot ekonomiczny (grupa 3 i 4), akty przemocy (grupa 5 i 6). Poniżej znajdziesz definicje zjawisk. W każdej grupie przedstawiona jest reakcja świadków lub uczestników, uczestniczek wydarzeń na opisywane przejawy antysemityzmu.
2. Po pracy z materiałami, omów przedstawione zjawiska. Warto zwrócić uwagę na:
 - a) przyzwolenie władz (uczelni, reprezentantów rządu) na antysemityzm;
 - b) reakcje sprzeciwu na zachowania dyskryminujące: kto reagował? Czy reakcje były skuteczne?
3. Podsumowując ćwiczenie, zapytaj klasę:
 - a) Jak mieszało się Żydom w Polsce w latach trzydziestych?
 - b) Jak myślą, co pomaga ludziom w reagowaniu na dyskryminację i przemoc?

Getto ławkowe – wydzielenie ławek (krzeseł itp.) w części audytorium, sali lekcyjnej itp. dla pewnej kategorii studentów i uczniów (najczęściej Żydów) w celu odseparowania ich od reszty obecnych. Polskie nacjonalistyczne organizacje młodzieżowe dążyły do ograniczenia (**numerus clausus**) lub całkowitego wyeliminowania (**numerus nullus**) młodzieży żydowskiej z wyższych uczelni. Urządzano burdy, które dezorganizowały naukę, często kończyły się fizycznym poszkodowaniem uczestników, zwłaszcza Żydów, a niekiedy ich śmiercią. Oficjalny postulat stosowania getta ławkowego został wysunięty w 1933 r.; akcja ta nasiliła się w październiku 1935 r., do czego zachętę stanowiły zarządzenia dwóch dziekanów Politechniki Lwowskiej, którzy wprowadzili rozdział miejsc na salach wykładowych (przeciw temu protestowało wielu profesorów). W 1937 r. getta ławkowe zostały wprowadzone przez większość rektorów wyższych uczelni za zgodą ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciecha Świątosławskiego, m.in. 5.10.1937 r. rektor Uniwersytetu Warszawskiego Antoniewicz wprowadził getto ławkowe na tej uczelni, co spotkało się z protestami znacznej części profesorów i różnymi formami protestu ze strony studentów żydowskich i przeciwników nacjonalizmu.

Bojkot ekonomiczny Żydów – działalność mająca na celu wyeliminowanie Żydów z życia gospodarczego, zwłaszcza z handlu. Przybierała postać nie tylko propagandowego wzywania do bojkotu handlu i rzemiosła żydowskiego, ale także nieprzyjmowania Żydów do stowarzyszeń kupiecko-przemysłowych, nieudzielania kredytu, pikiet przed sklepami żydowskimi, napadów na sklepy, stragany i warsztaty, zastraszania klientów. Na ziemiach polskich hasła bojkotu ekonomicznego Żydów pojawiły się pod koniec XIX wieku w Galicji w publicystyce ks. Stojałowskiego. Od 1907 roku hasło to stało się trwałym elementem propagandy Narodowej Demokracji. Po 1935 roku bojkot antyżydowski radykalnie wzrósł i przyjął agresywne formy, stając się często początkiem pogromów, jak np. w Przytyku. Za zorganizowaną akcją bojkotową stały zazwyczaj organizacje nacjonalistyczne. W 1936 roku minister spraw wewnętrznych Sławoj Składkowski zaaprobował bojkot ekonomiczny, potępiając jednocześnie przemoc wobec Żydów.

INSTRUKCJA PRACY W GRUPIE

Dokonajcie analizy źródeł i odpowiedzcie na poniższe pytania:

- Jakie informacje możecie znaleźć w przedstawionych źródłach?
- Jaka forma antysemityzmu została przedstawiona w materiałach?
- Kto i jak reagował na opisywane sytuacje?

Źródło: Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego

W tym roku – w '37 był powiedzmy tak zwany numerus clausus, nie nullus, tylko clausus – ograniczona ilość. I wśród kolegów przyjętych na I rok studiów, a było ich w sumie 120 na 550 ubiegających się, było przyjętych chyba koło dziesiątki. Na 120 może 7, może 8, nie więcej na pewno. (...) Oni musieli siedzieć na oddzielnych ławkach w pierwszych rzędach sali wykładowej. W każdej sali wykładowej po lewej stronie pierwsze rzędy były zarezerwowane dla Żydów. I każdy Polak, który usiadł był, powiedzmy, od razu był bojkotowany. I to się mnie zdarzyło i moim kolegom, zarówno Ukraińcom, jak i Polakom.

– To jeżeli Pan usiadł na przykład na takiej ławce, to co Pana spotkało?

– Naturalnie obelgi różnego rodzaju, a nawet pobicie groziło. (...) Postępowaliśmy w ten sposób, że ochraniaaliśmy – ta młodzież demokratyczno-socjalistyczna jak na wykład przyszło pięciu Żydów – kolegów, bo to nie wszyscy byli tacy odważni Żydzi też, którzy chodzi regularnie na wykłady, ale jak ich przyszła piątka czy szóstka, no to myśmy siadali wokół nich i po wykładzie oni szli między nami. Myśmy stanowili ochronę dla tych ludzi, dla tych kolegów, prawda. I z reguły ich obecność na wykładzie, kilkusobowa, stanowiła, jak mówiła Młodzież Wszechpolska, prowokację. Bo Młodzież Wszechpolska dążyła do tego: są Żydzi, ale na wykład nie powinni chodzić.

Źródło: Visual History Archives (VHA), USC Shoah Foundation, Jan Chodorowski, Interview Code 35404, nagranie z 10 sierpnia 1997.

INSTRUKCJA PRACY W GRUPIE

Dokonajcie analizy źródeł i odpowiedzcie na poniższe pytania:

- Jakie informacje możecie znaleźć w przedstawionych źródłach?
- Jaka forma antysemityzmu została przedstawiona w materiałach?
- Kto i jak reagował na opisywane sytuacje?

Źródło: Centralna Biblioteka Wojskowa

Relacja Marii Mrówczyńskiej (urodzona w Kaliszu w 1926 r.):

Moi rodzice mieli sklep. I kiedy zaczęły się te ekscesy takie w latach... w końcu lat trzydziestych, to pamiętam rozpacz rodziców, bo zaczęli pikietować ojca sklep. Stali łobuzy i po prostu kto wchodził do naszego sklepu, to mu z tyłu szpilką przypinali kartkę „Każda świnia kupuje u Żyda” – coś takiego... „Tylko świnie kupują u Żydów” – coś takiego. I oczywiście ludzie się tego bali czy krępowali i rodzice się czuli już dyskryminowani. No przestali zarabiać, prawda, od razu mniejszy obrót był. No i pamiętam wtedy zaczęły się takie troski domowe, że nie będzie można żyć w tym kraju. Jeszcze wtedy nie było mowy o wojnie i że Hitler zajmie te tereny. Ten strach przed tą przyszłością, co będzie. Poza tym pamiętam jeszcze taką rozmowę w domu, że chcą zniszczyć nas jako kupców.

Źródło: Visual History Archives (VHA), USC Shoah Foundation, Maria Mrówczyńska, Interview Code 25556, nagranie z 4 listopada 1996.

Relacja Marii Borowskiej-Bayer (urodzona w Warszawie w 1920 r.):

Były demonstracje na ulicy przed sklepami żydowskimi na Świętokrzyskiej – to była ulica samych antykwariatów, książki prawda... to tam się działy różne rzeczy. (...) Myśmy z siostrą chodziły na Świętokrzyską rozbić te pikiety ONR-owskie. To znaczy w ten sposób, że myśmy wchodziły. Oni nie wpuszczali do antykwariatu żydowskiego. Ona wkładała mundur harcerski, ona była w harcerstwie. Ja za nią w dyrdy. Ona była taka silna, blondyna, energiczna, zupełnie inna niż ja. Wchodziła do sklepu par force, odsuwała tych bandziorów – tych ONR-owców. I wchodziła, bo ona chciała kupić książkę u Żyda, po prostu, zwyczajnie, co oni jej nie pozwalają! Ja za nią. Nieraz truchlałam ze strachu, bo bałam się, że oberwiemy po twarzy. No różnie może być przecież. No ale nie, żeśmy wchodziły i bardzo byśmy potem zadowolone z siebie.

– To był jakiś '35 rok?

– To był... tak, tak, no przecież '33 rok to było dojście Hitlera do władzy i u nas zaczęły te nastroje też narastać.

Źródło: Visual History Archives (VHA), USC Shoah Foundation, Maria Borowska Bayer, Interview Code 25566, nagranie z 22 listopada 1996.

INSTRUKCJA PRACY W GRUPIE

Dokonajcie analizy źródeł i odpowiedzcie na poniższe pytania:

- Jakie informacje możecie znaleźć w przedstawionych źródłach?
- Jaka forma antysemityzmu została przedstawiona w materiałach?
- Kto i jak reagował na opisywane sytuacje?

Antonina Górka (urodzona w Warszawie w 1916 r.), córka profesora Marcela Handelsmana:

- Pani ojciec uczył wtedy na Uniwersytecie, także musiał być świadkiem różnych takich nieprzyjemnych rzeczy.

- No oczywiście.

- Opowiadał o tym?

- No opowiadało się.

- A on sam nie miał przykrości?

- Miał. Miał. Kiedyś go pobili przecież.

- Naprawdę? Proszę opowiedzieć.

- Szedł do Uniwersytetu i napadło kilku jakiś takich łobuzów na niego. Studentów – przypuszczam, nie wiem zresztą. Na dziedzińcu uniwersyteckim został pobity. No wtedy była okropna, zresztą wielka afra się z tego zrobiła.

- Tak? No bo to był naprawdę znany człowiek.

- No przecież ojciec był naprawdę wielkim naukowcem. I polskim naukowcem. (chwila milczenia) Tak, to było okropne wtedy.

- Ojciec bardzo to przeżył?

- Bardzo, bardzo to przeżył.

- Rozmawiał o tym z Panią?

- No z nami w domu przy stole, pamiętam, przy obiedzie. Wrócił niesłuchanie zbulwersowany. Zresztą tłumy przyjaciół, uczniów przychodziło, żeby wyrazić swoje oburzenie i jakąś taką życzliwość. No masę, masę równocześnie życzliwości ludzkiej wyzwoliło takie zachowanie. Ale to okropne było.

Źródło: Visual History Archives (VHA), USC Shoah Foundation, Antonina Górka, Interview Code 29703, nagranie z 3 grudnia 1996.

dn. 17 marca 1934 r.

Szanowny Panie Redaktorze!

Przy niniejszem pozwalam sobie przesłać odpis oświadczenia w sprawie ostatnich zajęć uniwersyteckich z prośbą o pomieszczenie go w jego poczynnym piśmie.

Z wysokim szacunkiem

Karol Manteuffel
/Dr. Tadeusz MANTEUFFEL/
Docent Uniwersytetu Warszawskiego.

Istrzągnięci wiadomością o brutalnym napadzie na terenie Uniwersytetu w nocy z dn. 14 na 15 marca na Dziekana Prof. M. Hangelesmana, piętnujemy ten hańbny fakt jako objaw zaciżenia obyczajowego, sprzecznego z tysiącletnią kulturą Narodu.

Znając od lat wielu jako przyjaciela, koleżę lub uczniowie zwole i prace Profesora, jego zasługi naukowe, jego działalność patriotyczną w kraju i zagranicą, jego żywiliwy stosunek do uczniów i ogółu studentów bez różnicy przekonani, składamy Mu hołd jako człowiekowi, uczonemu i obywatelowi i wyrażamy głębokie oczuczenie z powodu niepożądanego wybruku niemiłych sprawców, którzy uchylili się od poniesienia odpowiedzialności za swój postępek.

K. Arbibus Rapp
/PODPISALI: /Min. Stanisław Kętrzyński, Prezes Towarzystwa Miłośników Hist., Prof. Władysław Grabski, b. Prezjer i Minister Skarbu oraz b. Rektor S.G.G.H., Tadeusz Sieroszewski, Prezes Akademii Literatury, Tadeusz Zieliński, Prof. Uniw. Warsz., Józef Ujejski, Prof. i b. Rektor Uniw. Warsz., Gustaw Przychocki, Prof. i b. Rektor Uniw. Warsz., Jan K. Kochanowski, Prof. i b. Rektor Uniw. Warsz., Oskar Halecki, Prof. Uniw. Warsz., Tadeusz Kotarbiński, Prof. Uniw. Warsz., Zygmunt Lempiński, Prof. Uniw. Warsz., Stanisław Szober, Prof. Uniw. Warsz., Bogdan Nawrocki, Prof. Uniw. Warsz., Władysław Witwicki, Prof. Uniw. Warsz., Stefan Ozarnowski, Prof. Uniw. Warsz., Tadeusz Małkowski, Prof. Uniw. Warsz., Stanisław Słoiński, Prof. Uniw. Warsz., Stanisław Czerniecki, Prof. Uniw. Warsz., Roman Smal-Stocki, Prof. Uniw. Warsz., Zygmunt Bałachowski, Prof. Uniw. Warsz., Władysław Tatarkiewicz, Prof. Uniw. Warsz., Kazimierz Michałowski, Prof. Uniw. Warsz., Stefan Paley, Prof. Uniw. Warsz., Stanisław Arnold, Prof. Uniw. Warsz., Włodzimierz Antoniewicz, Prof. Uniw. Warsz., Adam

- 3 -

Krokiewicz, Prof. Uniw. Warsz., Mieczysław Michalowski, Prof. i b. Rektor Uniw. Warsz., Prof. Ignacy Koschembahr-Łyskowski, Prof. i b. Rektor Uniw. Warsz., Józef Rafacz-Łiszek, Tydz. Przew. Uniw. Warsz., Stefan Mazurkiewicz, Dziekan Tydz. Mat. Fiz. i Chem. Uniw. Warsz., Ks. Wilhelm Michalski, Prof. Uniw. Warsz., Łucwik Kolankowski, Prof. Uniw. St. Entorego, Tadeusz Pruszkowski, Rektor Akademii Sztuk Pięknych, Władysław Skoczylas, Prof. Akad. Sztuk Pięk., Wojciech Jastrzębowski, Prof. Akad. Sztuk Pięk., Mieczysław Kotarbiński, Prof. Akad. Sztuk Pięk., Gen. Julian Stachiewicz, Szef. Woj. Biura Hist., Jan Rzymowski, Prezes Sądu Najwyższego, Gen. Eugeniusz Żatkowski, Mec. Zygmunt Nagórski, Mec. Tadeusz Łyżniewicz, Mec. Leon Perenson, W imieniu Inst. Badań Spraw Narodow. Leon Wasilewski, Prezes: St. J. Paprocki, sekretarz gener.: Marjan Świechowski, Kierownik naukowy: Stefan Demby, Dyr. Biblioteki Narod., Witold Suchodolski, Dyr. Archiwów Państw., Kazimierz Konarski, Dyr. Archiwum Akt Dawnych, Vincenty Łopaciński, Dyr. Archiwum Oświecenia Publicznego, Auto-ni Rybarski, Rada M. Z. R. i O. P., Zygmunt Kocurski, sekr. Tow. Nauk. Toruński., Dr. Stanisław Torowski, asystent Uniw. Warsz., Jan Jaworski, Doc. Uniw. Warsz., Jerzy Manteuffel, Doc. Uniw. Warsz., Czesław Lesniewski, Doc. Uniw. Warsz., Czesław Tomkiewicz, Doc. Uniw. Warsz., A. Turyn, Doc. Uniw. Warsz., Bogdan Zaborski, Doc. Uniw. Warsz., Tadeusz Manteuffel, Doc. Uniw. Warsz., Dr. Stefan Pomarański, maj. Adam Englert, Dr. Jan Giergielewicz, Tadeusz Świętowski, Redaktor Pionu, Stanisław Zieleniewski, Dr. Helena Tępcowska, Dr. Zofia Balicka, Prof. Gabriel Korbut, Dr. Adam Skwarczyński, Władysław Lipiński, Władysław Fobóg-Malinowski, maj. Otto Łaskowski, Kazimierz Kosiński, Dr. Stefan Śledziński, Dr. Stanisław Płoski, Dyr. Michał Kreczmar, b. Prof. Uniw. Warsz., Dr. Franciszek Skibiński, Dr. Jerzy Siemowski, Prof. Włodzimierz Dzwonkowski, Dr. Janusz Toliński, Rada M. Z. R. i O. P. - Pułk. Marjan Łodyński, Adam Stebelski, Jan Pobocki, vice-prezydent Rady Miejskiej, Dr. Hanna Polowska, Dr. Halina Krowowska, Astr. historji Min. W. R. i O. P., Dr. Wanda Kozłowska, Dr. Jadwiga Karwaszewska, Dr. Józef Jasnowski, Dr. Wanda Białowiejska, Jadwiga Bormanowa, Zygmunt Łezarski, Anna Dincès, Włodzimierz Karłowicz, Marja Sokolowa, Emilia Manteufflowa, Dr. Marja Manteufflowa, Dr. Stefanja Koelichenówna, Dr. Stanisława Michałowski, Dr. Aleksy Rachulecki, kustosz Arch. Skarb., Halina Buchulska, Henryka Ozowa, Dr. Aleksy Rachulecki, kustosz Arch. Skarb., Halina Buchulska, Henryka Szellerowa, Dr. Marja Arnoldowa, Dr. Talentyna Rudzka, Adam Rudzki, Dr. Jadwiga Baranowska, Elżbieta Wławińska, Klemens Frelek, Dyr. Inst. Osw. dor., Dr. Marian

UPAMIĘTNIE NIE SPRAWIEDLIWYCH

Autorki: **Dorota Siarkowska, Małgorzata Waszczuk**

Etap edukacyjny: **szkoła ponadpodstawowa**

Czas trwania: **45 min.**

Cele w języku
ucznia/uczenicy:

1. Poznasz daty istotne dla pamięci o Sprawiedliwych.
2. Będziesz mieć szansę wyrazić opinie dotyczące form upamiętnień.
3. Wzmocnisz swoje kompetencje związane z planowaniem wydarzeń.

Przebieg ćwiczenia
i wskazówki dla na-
uczycielki/nauczyciela:

1. Podziel klasę na 4 grupy. Poproś, żeby wyobrazili sobie, że samorząd uczniowski zwrócił się do ich grupy z prośbą o przygotowanie wydarzenia upamiętniającego Sprawiedliwych. Ich zadaniem jest zaproponowanie daty wydarzenia oraz opisanie pomysłu na nie – co mogłoby się wtedy wydarzyć w szkole lub w najbliższej okolicy. Każda z grup ma przygotować swoją rekomendację dot. upamiętnienia Sprawiedliwych. Wszystkie polecenia dla uczniów znajdują się na załączonej karcie pracy.
2. Jeżeli masz taką możliwość, pozwól uczniom i uczennicom korzystać z portalu Polscy Sprawiedliwi (<https://sprawiedliwi.org.pl/>) w trakcie pracy. Mogą tam znaleźć inspirację dla swoich działań upamiętniających, sprawdzić, czy z ich regionem związane są jakieś historie ratowania lub zdobyć więcej informacji o przywoływanych datach i ich znaczeniach.
3. Podczas podsumowania, nawiązuj do pytań pomocniczych, które znajdują się na karcie pracy.
4. Wraz z klasą możecie wybrać najlepsze działanie i wspólnie je zrealizować w waszej szkole.

INSTRUKCJA PRACY W GRUPIE

Wyobraźcie sobie, że samorząd uczniowski zwrócił się do Waszej klasy z prośbą o przygotowanie wydarzenia upamiętniającego Sprawiedliwych. Macie już poparcie dyrekcji i nauczycieli. Waszym zadaniem jest zaproponowanie daty wydarzenia upamiętniającego oraz opisanie Waszego pomysłu, co mogłoby się wtedy wydarzyć w Waszej szkole lub w najbliższej okolicy.

CZĘŚĆ PIERWSZA – WYBÓR DATY

15 LUTEGO – rocznica urodzin Ireny Sendlerowej.

6 MARCA – Europejski Dzień Pamięci o Sprawiedliwych. Ustanowiony przez Parlament Europejski w maju 2012 roku. Tego dnia upamiętnia się wszystkich, którzy w obliczu totalitaryzmu i ludobójstwa mieli odwagę bronić godności człowieka, pomagać ofiarom czy występować w obronie prawdy.

4 GRUDNIA – 4 grudnia 1942 przy Delegaturze Rządu RP na Kraj powołano Radę Pomocy Żydom o kryptonimie „Żegota”. Była jedyną w okupowanej Europie wspieraną przez Państwo instytucją powołaną w celu ratowania Żydów.

DATA ZWIĄZANA Z LOKALNĄ HISTORIĄ RATOWANIA – możecie zaproponować, że poszukacie daty powiązanej z lokalną historią ratowania. Być może w Waszej okolicy, w Waszym regionie mieszka ktoś odznaczony medalem Sprawiedliwego Wśród Narodów Świata?

MOŻECIE PRZEDSTAWIĆ WŁASNĄ PROPOZYCJĘ – zostawiono Wam możliwość zaproponowania innej daty, pod warunkiem, że przekonacie do niej władze szkoły. Jaką datę i dlaczego proponujecie?

Zastanówcie się nad poniższymi kwestiami:

- Czy Waszym zdaniem lepiej wybrać datę związaną z konkretną postacią i mówić o niej, czy bardziej ogólną rocznicę?
- Czy chcecie odnieść się do historii lokalnej czy historii znanej postaci? Jakie są plusy i minusy każdego podejścia?
- Czy wolelibyście mówić o Sprawiedliwych tylko w kontekście II wojny światowej, czy także w kontekście innych, również współczesnych, wydarzeń?

CZĘŚĆ DRUGA – PLANOWANIE DZIAŁANIA

Jakie działanie i dlaczego zorganizujecie, aby upamiętnić Sprawiedliwych?

Zastanówcie się nad poniższymi kwestiami:

- a) W jakiej przestrzeni ma się odbywać działanie (np. szkoła, najbliższa okolica, Internet)?
- b) Jaką formę ma mieć działanie (np. spotkanie ze świadkiem lub ocalałym, spektakl, pokaz filmu, akcja w mediach społecznościowych, działanie w terenie)?
- c) Do kogo ma być skierowane?
- d) W jaki sposób możecie podkreślić to, że postawy Sprawiedliwych były wyjątkowe na tle innych postaw społeczeństwa wobec Żydów w czasie II wojny światowej?